

Katarzyna Wasilewska

Poczucie alienacji młodzieży jako przejaw kryzysu społecznego

Kultura i Edukacja nr 2, 82-86

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Wasilewska

POCZUCIE ALIENACJI MŁODZIEŻY JAKO PRZEJAW KRYZYSU SPOŁECZNEGO

Postęp techniczny i rozwój gospodarki naszego kraju pozwala społeczeństwu na coraz szybszy dostęp do kultury, nauki i dóbr materialnych. Gwałtowne przeobrażenia społeczne mają swe odzwierciedlenie w zmianie sposobu myślenia i życia wielu ludzi. Proces ten widoczny jest zarówno w dużych miastach, jak i na wsiach, gdzie przemianom ulegają dotychczas akceptowane normy społeczne, wzory zachowań oraz systemy wartości.

Według U. Becka, mamy dziś do czynienia ze „społeczeństwem ryzyka”. Zdaniem autora, kraje zachodniej Europy przechodzą obecnie fazę, która z jednej strony przejawia się wzrostem form globalnego ryzyka (nieograniczonego ani czasem, ani miejscem), obejmującego wszystkich ludzi, niezależnie od płci czy wieku. Z drugiej zaś strony obywatele państw zachodnich podejmują to ryzyko w coraz większym stopniu w imię własnych refleksji¹.

Dynamika i szybkość zachodzących zmian społecznych w naszym kraju prowadzą do narastania konfliktów i kryzysów społecznych. Konfliktowy model społeczeństwa zakłada, że każde społeczeństwo w każdym momencie podlega procesom zmiany, zmiana jest wszechobecna. Podobnie wszechobecny jest konflikt społeczny, a każdy z elementów społeczeństwa przyczynia się do jego dezintegracji i zmiany². Jednocześnie zarówno w krajach Zachodu, jak i w Polsce obserwujemy proces pojawiania się kryzysów. Kryzys społeczny jest więc zjawiskiem globalnym, występującym wśród szerokiej rzeszy obywateli Europy.

Pojęcie kryzysu jest różnie rozumiane i interpretowane. W aspekcie socjologicznym kryzys oznacza skumulowany stan napięć i konfliktów społecznych³. Według

¹ K. J. Tillman, *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucje, upodmiotowienie*, Warszawa 1996, s. 45.

² R. Dahrendorf, *Teoria konfliktu w społeczeństwie przemysłowym* [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, (red.) W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki, Warszawa 1975, s. 433.

³ *Encyklopedia Popularna*, Warszawa 1992, s. 56.

G. Caplana jednostka znajduje się w stanie kryzysu wówczas, gdy jej podstawowe zasoby psychospołeczne zostały zagrożone w związku z przekroczeniem w danym momencie jej możliwości adaptacyjnych. Przynajmniej przez jakiś czas osoba taka nie jest w stanie uporać się z powstałym stresem za pomocą typowych dla siebie strategii⁴. Wspólne jest przekonanie, że kryzys to taki stan psychiki i sytuacji, który ma charakter przełomowy, rozstrzygający, zwrotny, w którym rozstrzyga się stan zdrowia człowieka, jakość jego relacji z otoczeniem, kierunek jego dalszego rozwoju⁵.

Istnieje wiele przejawów kryzysu społecznego. Chciałabym skupić się na jednym z elementów tego zjawiska, jakim jest poczucie alienacji wśród młodzieży.

Dzisiejsza młodzież żyje w świecie innym niż ich rodzice czy dziadkowie. Przed młodymi ludźmi stają obecnie nowe zadania i role społeczne, muszą nauczyć się być aktywnymi poznawczo, społecznie oraz samodzielnie kreować swą przyszłość. W erze środków masowego przekazu, gdzie coraz więcej informacji ma charakter wizualny, jednostka wkraczająca w dorosłe życie musi radzić sobie z odbiorem wiedzy płynącej z różnych źródeł. Zdarza się jednak, że młodzież nie radzi sobie z tym i odczuwa dezorientację oraz bierność.

Młodzi są dziś często pozostawieni sami sobie, nie potrafią uczyć się od dorosłych wzorów życia, gdyż we współczesnych czasach przestają obowiązywać dotychczas aprobowane zasady i normy społeczne. Świat ludzi dorosłych jest światem aksjologicznie pomieszanym, często wręcz pustym. Dopuszcza się funkcjonowanie na pograniczu dobra ze złem, byle osiągnąć własne korzyści. Dorastające dziecko często nie widzi perspektyw na lepszą przyszłość, nie ma nadziei na zmianę i zaczyna odczuwać stan alienacji.

Alienacja oznacza świadomość człowieka odzwierciedlającą jego aktywność w sferze poznawczej (przeświadczenie o braku kontroli poznawczej i praktycznej oraz braku identyfikacji ze społeczeństwem i jego kulturą), a także towarzyszące temu oceny i emocje (aktywność w sferze emocjonalno-oceniającej)⁶. Zaprzecza idei indywidualności, to znaczy aktywności, twórczości, inicjatywie, zdolności i możliwości działania zgodnie z własnym systemem wartości. Człowiek wyalienowany to ten, który chwilowo lub trwale oddala swoje standardy, ulega, wycofuje się⁷.

Wystąpienie alienacji oznacza moment rozstrzygający, po którym mogą pojawić się konsekwencje pozytywne lub negatywne.

⁴ G. Caplan, *Środowiskowy system oparcia a zdrowie jednostki*, „Nowiny Psychologiczne” 1984, nr 2–3.

⁵ H. Sęk, *Leksykon Psychiatrii*, Warszawa 1993.

⁶ J. Miluska, *Alienacja: Kryzys jednostki czy społeczeństwa? O wyznacznikach i pokonywaniu alienacji* [w:] *Ku pedagogii pogranicza*, (red.) Z. Kwieciński, L. Witkowski, Toruń 1990, s. 42.

⁷ P. Sztompka, *Socjologiczna teoria podmiotowości* [w:] *Podmiotowość: możliwość, rzeczywistość, konieczność*, (red.) P. Buczkowski, R. Cichoński, Poznań 1989, s. 14.

Pozytywna strona alienacji to rozwój człowieka i struktur społecznych, związany z ich reorganizacją, ustaleniem nowych systemów reguł działania w świecie nowych struktur i procesów społecznych⁸.

Do negatywnych zaliczyć można wszystkie zachowania będące różnymi formami biernego przystosowania się do sytuacji, jak np. wycofanie społeczne, a także uogólniony konformizm lub rytualizm, którym towarzyszyć może zadowolenie ze znoszącego odpowiedzialność uzależnienia⁹. To przemawia za brakiem dostatecznej możliwości decydowania o własnym życiu. Człowiek nie jest w stanie funkcjonować w społeczeństwie tak, jak by to zaplanował. Realizacja osobistych celów jest zastępowana koniecznością odseparowania od otoczenia społecznego. W przypadku młodzieży problem ten jest jeszcze bardziej złożony. Zaburzeniu ulega bowiem podmiotowość dorastającej osoby, a jej potrzeby są zazwyczaj niezaspokajane. Problem pojawia się także z rozwojem psychospołecznym i prawidłowym formowaniem poczucia tożsamości.

Dla lepszego zrozumienia istoty zjawiska alienacji pragnę posłużyć się koncepcją M. Seemana. Autor ten wychodzi z założenia, iż stan alienacji to syndrom pięciu poczuc: izolacji, obcości wobec siebie, anomii, bezsilności i utraty sensu¹⁰.

Poczucie izolacji wśród młodzieży objawia się trudnością w utrzymywaniu bliższych relacji z drugim człowiekiem. Dzieci mają problemy w zdobywaniu przyjaciół, okazywaniu uczuć i podtrzymywaniu znajomości. Związki z ludźmi stają się zbyt trudne, aby je podejmować. To dodatkowo sprzyja poczuciu samotności i przekonaniu o byciu kimś bezwartościowym.

Obcość wobec siebie u młodzieży przejawia się zanikaniem wspólnych wartości i więzi społecznych. Młody człowiek nie odczuwa bliskości uczuciowej, kulturowej ani społecznej z innymi ludźmi. Brak poczucia więzi społecznej przekłada się na życie i funkcjonowanie jednostki. Dorastającemu dziecku trudno odnaleźć łączność ze społeczeństwem i brakuje mu poczucia przynależności do niego. Trzymając się na dystans, jednostka próbuje radzić sobie z brakiem akceptacji dla siebie i otoczenia. Z czasem jednak zaczyna okłamywać samą siebie i niewłaściwie spostrzegać rzeczywistość, traci poczucie bezpieczeństwa i nieświadomie kieruje swoim życiem.

Zmiany społeczne, ekonomiczne i ustrojowe przyczyniają się także do przekształcania dotychczas aprobowanych wartości i norm społecznych. Rozchwianie porządku aksjonormatywnego powoduje konieczność wprowadzenia nowych sposobów wartościowania rzeczywistości społecznej. Rodzi to poważne problemy w zachowaniu człowieka, zwłaszcza młodzieży, która w okresie adolescencji musi pokonać trudności społeczno-moralne osobowości i stworzyć własne wzory i normy zachowań, które powinny być akceptowane przez większość społeczeństwa. Proces budowania orientacji moralnej młodzieży napotyka jednak na problemy wynikające z braku akceptacji

⁸ W. I. Thomas, F. Znaniecki, *Chłop polski w Europie i Ameryce*, Warszawa 1976, s. 56.

⁹ R. K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 1982, s. 35.

¹⁰ J. Miluska, op.cit., s. 41–42.

norm moralnych oraz prawnych, co związane jest ze zjawiskami rozpadu więzi społecznych. To z kolei przyczyniać się może do powstawania anomii, która polega na tym, że dany system społeczny jednocześnie traci zdolności do zaspokajania podstawowych potrzeb swoich członków, zatracą społeczną akceptację dotychczasowych reguł jego organizacji, a także tracą aktualność cele i normy kulturowe dotychczas dominujące i obowiązujące¹¹. Poczucie anomii zaburzać może rozwój moralny i społeczny młodzieży, a co za tym idzie, nie dopuszcza do rozwoju osobowości w kierunku struktury psychicznej w pełni społecznie, moralnie i emocjonalnie dojrzałej¹².

Wzrastająca specjalizacja elementów technicznych i technologicznych, rewolucja naukowa, industrializacja, urbanizacja oraz ekspansja instytucjonalna powodują osłabienie kontroli poznawczej i praktycznej młodzieży. Następuje zerwanie widocznych związków między indywidualnym działaniem a systemem celów całej instytucji, co w konsekwencji przyczynia się do ograniczenia poczucia celowości własnej pracy i znosi kontrolę poznawczą nad otoczeniem¹³. Wszystko to w efekcie prowadzi do poczucia bezsilności i bezsensu. Młodzi ludzie nie odczuwają możliwości sprawowania kontroli nad tym, co aktualnie dzieje się w ich środowisku społecznym. Nie mają wpływu na bieg wydarzeń, a zmiany społeczne i nowe odkrycia naukowe sprawiają, że młodzież w tym świecie czuje się zagubiona. Brak ingerencji, lecz zgoda na rozwój i przeobrażenia społeczne kraju powodują, że dorastająca osoba ma poważne trudności z procesem własnego rozwoju osobowości i zdolności adaptacyjnych. W tym świetle jednostka staje się biernym odbiorcą rzeczywistości, zaś środowisko jest aktywnym elementem rozwojowym. Wprowadza to młodzież w stan kryzysu tożsamości, uniemożliwiającego rozstrzygnięcie podstawowych dla kondycji psychicznej i społecznej człowieka pytań: jak należy żyć, kim należy być, co jest ważne, czym należy się kierować¹⁴.

Na tym tle rysuje się nowa perspektywa praktyki wychowawczej i funkcji wychowawcy, którego głównym zadaniem staje się dziś pokazywanie wychowankowi świata ludzi dorosłych, wspieranie w rozwijaniu kompetencji osobowościowych i motywowaniu do pracy nad sobą, w poszukiwaniu wyższej jakości życia oraz pobudzaniu jednostki do jej wszechstronnego rozwoju. Mam tu na myśli, po pierwsze, rozwój umysłowy, to znaczy rozbudzanie potrzeby ciągłego uczenia się i rozwijania zainteresowań. Po wtóre, chodzi o rozwój społeczny wychowanka, jego kontakty z innymi ludźmi, zarówno w środowisku domowym, jak i szkolnym. Wychowawca musi pomagać jednostce w adaptacji do zmian społecznych, zintegrować życie człowieka z instytucjami społecznymi, a także zmotywować do podejmowania odpowiedzialnych decyzji i przejawiania tolerancji wobec innych. Po trzecie – to rozwój emocjonalny, w którym nale-

¹¹ Z. Kwieciński, *Socjopatologia edukacji*, Warszawa 1992, s. 33.

¹² H. Świda-Ziemba, *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa 1995, s. 28.

¹³ T. Tomaszewski, *Psychologia*, Warszawa 1975, s. 57.

¹⁴ K. Szafraniec, *Anomia – przesilenie tożsamości. Jednostka i społeczeństwo wobec zmiany*, Warszawa 1990, s. 43.

żyć nauczyć jednostkę umiejętności okazywania uczuć, przyjmowania ich i rozumienia, a także wyrażania emocji w sposób aprobowany społecznie. Po czwarte, trzeba zwrócić uwagę na rozwój moralny młodzieży, pomagać jej odkrywać dobro, piękno i prawdę, a także zachęcać do przestrzegania zasad etycznych w życiu.

I po piąte, wychowawca ma za zadanie pobudzać do szeroko rozumianej twórczości, motywować do rozwijania potencjału twórczego tkwiącego w jednostce.

Skuteczność wychowania jest więc istotnym warunkiem pokonania alienacji będącej przejawem kryzysu społecznego. Proces ten zależy od postawy osoby dorosłej, wychowawcy, który własnym przykładem pokazuje młodemu pokoleniu, jak żyć. Aby uzdrowić sytuację młodzieży, najpierw należałoby uporządkować świat aksjonormatywny ludzi dorosłych, bez tego trudno mówić o przemianach społecznych idących we właściwym kierunku.

LITERATURA:

- Caplan G., *Środowiskowy system oparcia a zdrowie jednostki*, „Nowiny Psychologiczne” 1984, nr 2–3.
- Dahrendorf R., *Teoria konfliktu w społeczeństwie przemysłowym* [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, (red.) W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki, Warszawa 1975.
- Encyklopedia Popularna*, Warszawa 1992.
- Kwieciński Z., *Młodzież wobec wartości i norm ładu społecznego*, Toruń 1987.
- Kwieciński Z., *Socjopatologia edukacji*, Warszawa 1992.
- Merton R. K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 1982.
- Miluska J., *Alienacja: Kryzys jednostki czy społeczeństwa? O wyznacznikach i pokonywaniu alienacji* [w:] *Ku pedagogii pogranicza*, (red.) Z. Kwieciński, L. Witkowski, Toruń 1990.
- Sęk H., *Leksykon Psychiatrii*, Warszawa 1993.
- Szafraniec K., *Anomia – przesilenie tożsamości. Jednostka i społeczeństwo wobec zmiany*, Warszawa 1990.
- Sztompka P., *Socjologiczna teoria podmiotowości* [w:] *Podmiotowość: możliwość, rzeczywistość, konieczność*, (red.) P. Buczkowski, R. Cichocki, Poznań 1989.
- Świda-Ziemba H., *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa 1995.
- Thomas W. I., Znaniecki F., *Chłop polski w Europie i Ameryce*, Warszawa 1976.
- Tillman K. J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucje, upodmiotowienie*, Warszawa 1996.
- Tomaszewski T., *Psychologia*, Warszawa 1975.